

TUR237 TÜRKİYE TÜRKÇESİ SÖZCÜK TÜRLERİ

(12. HAFTA)

6. BAĞLAÇLAR (Alm. konjunktion, bindewort; Fr. conjunction; İng. conjunction; Osm. rabıt)

Semantik Açıdan Bağlaçlar

Türkçe Sözlük'te "Eş görevli kelimeleri veya önermeleri birbirine bağlayan kelime türü, rabıt, rabıt edatı".

Zeynep Korkmaz'a göre, "Söz içinde birden çok kelimeyi kelime grubunu veya cümleyi birbirine bağlayarak aralarında çeşitli yönlerden ilgiler kuran görevli kelimeler".

Muharrem Ergin'e göre, "Kelimedeki küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mana bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir irtibat kuran edatlardır".

Doğan Aksan' göre, "Eş görevli ya da birbiriyle ilgili sözcükleri, sözcük öbeklerini, özellikle tümceleri bağlamaya yarayan, bunlar arasında anlam ve kimi zaman biçim bakımından bağlantı sağlayan öğelere bağlaç adı verilir".

Berke Vardar'a göre, "Bir tümcede işlev açısından iki sözcüğü, iki sözcük öbeğini ya da hem aynı türden, hem de ayrı işlevli iki tümceyi birbirine bağlayan biçimbirim". Dil bilimsel anlama sahip olan bağlaçları bazı araştırmacılar "edatlar" başlığı altında ele alırken (Hacıeminoğlu, Ergin ve Eker); bazıları da bağımsız bir tür olarak ele almıştır (Atabay, Kutluk ve Özel, Banguoğlu, Koç, Gencan, Korkmaz). Bağlacı, edat olarak kabul edenler Türkçede bağlaç diye bir şey olmadığını sonradan ve yabancı dillerin tesiri ile ortaya çıktığını söylerler. Edatlar üzerine kapsamlı bir çalışması olan Hacıeminoğlu, konu ile ilgili şunları söylemiştir: "Bilindiği gibi eski Türkçede bağlama edatı yoktur. Gerçi daha çok tekit vazifesi gören oğ/ök, ma/me, tağı, erki vb. ile cümle açıcısı olan kıaltı, kıalı, ulatı ulayı, ançula, ançulayı gibi sözleri bağlama edatı olarak kabul etmek mümkündür. Ancak Türkçe cümlelerin bünyesine sonradan girmiş çok çeşitli bağlama edatları ile mukayese edildiği zaman bu yukarıdakilerin bağlama vazifelerinin zayıf olduğu anlaşılır (Hacıeminoğlu,1992: 112)." Ergin, bağlaç terimini kullanmayarak bağlaçların edatlar içinde ele alınması gerektiğini söyler ve bağlama edatı terimini kullanır (Ergin, 2009: 332). Banguoğlu, bağlaçları bağımsız olarak incelemiş ve bağlam terimini kullanmıştır (Banguoğlu, 2004: 390). Kononov, ilgeçler ve bağlaçları ayrı başlıklar altında incelemiştir (Atabay vd. 1981: 133).

Tanımlardaki farklılıklar tasnif çalışmalarında devam etmiştir. Bağlaçlar konusunda en geniş sınıflandırmayı yapan Zeynep Korkmaz bağlaçları, kökenlerine göre, şekil ve şekil bilgisi yapılarına göre, işlevlerine ve cümledeki yerlerine göre başlıkları altında sınıflandırma yapmıştır. Korkmaz'a göre bağlaçların sınıflandırması şu şekildedir:

I. Kökenlerine göre bağlaçlar

- a) Yabancı kökenli bağlaçlar
- b) Karışık kökenli bağlaçlar
- c) Türkçe kökenli bağlaçlar

II. Şekil ve şekil bilgisi yapılarına göre bağlaçlar

- a) Tek kelimededen oluşan bağlaçlar
- b) Çeşitli kelime grubu halinde olan bağlaçlar
- c) İki veya daha çok kelimenin tekrarı ile oluşan bağlaçlar
- d) Cümle yapısında olan bağlaçlar

III. İşlevlerine ve cümledeki yerlerine göre bağlaçları beş grupta incelemiş ayrıca cümle bağlayıcısı niteliğinde olanları ise kendi arasında anlam bakımından ele almıştır:

- a) Sıralama bağlaçları (*ama...ama..., bir...bir..., hem... hem..., dA...dA..., olsun...olsun..., diyelim...diyelim...*)
- b) Denkleştirme-karşılaştırma ve seçme bağlaçları (*veya, veyahut da, ya, yahut..., ya...ya..., ya...ya da...*)
- c) Pekiştirme bağlaçları (*acaba, dahi, besbelli de/da, dahi, ise, bile...*)
- d) Nöbetleşme bağlaçları (*bazen...bazen..., bazı...bazı..., bir...bir..., kimi...kimi...*)
- e) Cümle bağlayıcısı niteliğindeki bağlaçlar.

IV. Cümle bağlayıcısı niteliğinde olanların işlev bakımından sınıflandırılması

- a) Açıklama bildiren cümle bağlayıcıları (*doğrusunu söylemek gerekirse, bundan böyle, bundan sonra, en sonunda...*)
- b) Sonuç bildiren cümle bağlayıcıları (*ama, ancak, bakar ki, bundan ötürü, bu nedenle...*)
- c) Üsteleme bildiren cümle bağlayıcıları (*bilhassa, bir de, illa ki, hatta, nihayet, nitekim...*)
- d) Sebep bildiren cümle bağlayıcıları (*baksana, niçin dersiniz, öyle ya, ne olsa, zira...*)

e) Zıtlık bildiren cümle bağlayıcıları (*aksine, ancak, buna karşı, yine de, yoksa...*)

f) Daha başka işlerde kullanılan cümle bağlayıcıları şeklinde bir tasnif yapmıştır (Korkmaz 2014: 1095-1136).

Muharrem Ergin ise bağlaçları edatlar üst başlığı içerisinde bağlama edatları alt başlığı ile tasnif eder. Ergin'e göre edatlar; ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları olmak üzere üç çeşittir. Bağlama edatlarını da kendi arasında sıralama edatları, denkleştirme edatları, karşılaştırma edatları, cümle başı edatları, sona gelen edatlar, kuvvetlendirme edatları olmak üzere altı grupta inceler (Ergin, 2009: 329-314).

K. Grönbech bağlaçları bağlar terimi adı altında kullanır; sıralayıcı bağlar ve alt sıralayıcı bağlar olmak üzere iki başlıkta inceler (Grönbech, 2000: 44-48).

Bağlaçlar, daha çok tümceler arasında bağlantı sağlamaları açısından ilgeçlerden ayrılır. İlgeçler, sözcükler arasında anlam ilgisi kurar. İlgeçler tamlama ve öteki sözcüklerle ilgeç öbekleri kurabilir, bağlaçlar ise öbek kuramazlar (Atabay vd., 1981: 145-147).

Bağlaçları edatlar başlığı altında bağlama edatları alt başlığı ile inceleyen Hacıeminoğlu, bağlama edatlarında anlam ve görev bakımından ayrıma gitmeden şu başlıklar altında incelemiştir:

- 1) Cümle başı edatları
- 2) Asıl bağlama edatları
- 3) Denkleştirme edatları

Bağlama edatlarını mana, şekil ve kullanılış bakımından şu gruplara ayırır:

- a) Herhangi iki cümleyi bağlayanlar
- b) Şart cümlelerini bağlayanlar
- c) Cümle başı edatları

Bağlama edatlarını menşei ve teşekkül tarzı bakımından da üç gruba ayırır:

- a) Yabancı asıllı olanlar
- b) Eskiden edat olarak kullanılagelenler
- c) Edat durumunda kullanılan kalıplaşmış kelime grupları (Hacıeminoğlu, 1992: 112-269).

Sıralayan (coordinating) ve tümleyen-niteleyen (subordinating) olmak üzere iki tür bağlaç vardır. Sıralama bağlaçları, genellikle eş görevli sözcükleri, öbekleri ve tümceleri birbirine bağlar (Sebzecioğlu, 2016: 355). Bunlar *ve, ile, veya, ancak* bağlaçlarıdır.

- Savaş ve/ile Nesibe evlendi. (sözcükler bağlanmış)
- Efe'nin ayakkabısı ve Sedef'in gömleği çok uyumlu olmuş. (öbekler bağlanmış)
- Onlar markete gidecek ve alışveriş yapacak. (tümceler bağlanmış)
- Ben de sizinle gelmek isterim ancak bir şartım var. (tümceler bağlanmış)
- Sabah veya akşam görüşelim.

Morfolojik Açıdan Bağlaçlar

Türkçede bağlaç türeten özel bir ek yoktur. Bu nedenle dil bu türü oluşturmak için sözcük ve eklerin kullanılış özelliklerinden yararlanmaktadır. Buna bağlı olarak Türkçe kökenli bağlaçların bir kısmı doğrudan ad, sıfat, ilgeç ve belirteç türünden sözcüklerin bağlama görevi yüklemeleriyle oluşmuştur. Bir kısmı ad soylu sözcüklerin bazı ad çekim ekleriyle genişletilerek kalıplaşmalarıyla biçimlenmektedir. Diğer bir kısmı da ortaç ve ulaç ekleriyle kurulmuşlardır (Korkmaz, 2014:1091).

Bağlaçların çoğu dilimize Arapça ve Farsçadan geçmiştir. Genellikle yapı bakımından dört başlık altında incelenmiştir:

- 1. Yalın bağlaçlar:** *ve, da, ama, ile, bile, eğer, yani, meğer, hem* gibi ek almamış.
- 2. Türemiş bağlaçlar:** *üstelik, yalnız, ayrıca, anlaşılın, gerçekten, kısacası, örneğin* gibi.
- 3. Bileşik bağlaçlar:** *nitekim veyahut veya yoksa sanki öyleyse, halbuki* gibi.
- 4. Öbekleşmiş bağlaçlar:** *aksi hâlde, bilindiği gibi, bundan dolayı, bunun üzerine, bu durumda* gibi.
 - 4.1.** Kelime Grubu Şeklinde Öbekleşen Bağlaçlar: *allahın izniyle, artık yani, asıl itibarıyla, aynı dediğim gibi, aynı esnada, hele bilhassa, bir türlü* gibi.
 - 4.2.** Cümle Şeklinde Öbekleşen Bağlaçlar: *e ne yapalım, allah selamet versin, allah ne veriyse, allah izin verirse, allah var* gibi.

Sentaks Açısından Bağlaçlar

Diğer sözcük türleri gibi tümcede tek başına özne nesne, yüklem konumunda bulunmazlar.

Konumlarda yer alan dilsel birimleri bağlar veya sıralar.

Bağlaçlar, sözcükler ve tümceler arasında bağlama görevi üstlendiğinden tümcede tür değiştirdiğine pek rastlanmaz. Ancak belirteçlerle ilgeçler, bazen tümcede bağlama görevi yaparak bağlaç gibi kullanılabilir.

➤ O acayip bir insan. *Bazen* konuşuyor *bazen* konuşmuyor.

Bağlaçlar öbek oluşturmaz.

